

**IMPORTÀNCIA DE LA RAMADERIA EXTENSIVA DE MUNTANYA EN LA CONSERVACIÓ DE LA BIODIVERSITAT:
AVALUACIÓ AMBIENTAL INTEGRADA DE LA RAMADERIA
A L'ENTORN DEL PARC NATURAL DE L'ALT PIRINEU
(PALLARS SOBIRÀ)**

Informe final per a la Fundació ABERTIS

**Feliu López, Joan David Tàbara, Josefina Plaixats, Mª José Milán, Jesús Piedrafita
i Jordi Bartolomé**

**fundació
abertis**

Agraïments

El nostre més sentit agraïment a totes les persones entrevistades per la seva comprensió i interès. Aquest agraïment va dirigit especialment a tots els ramaders, que malgrat no estiguin passant uns bons moments ens han rebut sempre amb la millor de les disposicions. Ha estat un plaer conversar amb tots ells i compartir una idea de país. Especialment significativa ha estat el suport rebut per part de la Cristina Madruga i la Pepi Broncano. Voldríem agrair també l'interès i l'ajuda prestades per la gent del Parc Natural de l'Alt Pirineu, i particularment al Jordi Palau, en el disseny de l'enquesta. Finalment, voldríem donar les gràcies al doctor Martí Boada pel seu mestratge i impuls en el desenvolupament del projecte.

Índex

Introducció.....	4
Marc geogràfic.....	6
La ramaderia de muntanya i la conservació d'espais naturals.....	8
Antecedents.....	11
Justificació dels objectius.....	14
Marc conceptual.....	16
Material i mètodes.....	18
Estudi I. Caracterització de les explotacions ramaderes de l'entorn del Parc Natural de l'Alt Pirineu al Pallars Sobirà.....	21
Estudi II. Efectes de l'abandonament de l'activitat agroramadera sobre la diversitat botànica de prats de dall de muntanya	40
Estudi III. Lo rural en disputa. Els discursos rurals als voltants del Parc Natural de l'Alt Pirineu al Pallars Sobirà.....	53
Conclusions.....	92
Bibliografia.....	98
Cites web.....	109
Annex 1.	111
Annex 2.	115
Annex 3.	116

**IMPORTÀNCIA DE LA RAMADERIA EXTENSIVA DE MUNTANYA EN
LA CONSERVACIÓ DE LA BIODIVERSITAT: AVALUACIÓ
AMBIENTAL INTEGRADA DE LA RAMADERIA A L'ENTORN DEL
PARC NATURAL DE L'ALT PIRINEU (PALLARS SOBIRÀ)**

Feliu López, Joan David Tàbara, Josefina Plaixats, Mª José Milán, Jesús Piedrafita i Jordi Bartolomé[♦]

Introducció

L'informe final que presentem és l'estudi que hem dut a terme als voltants del Parc Natural de l'Alt Pirineu (PNAP) a la comarca del Pallars Sobirà. L'estudi partia en un principi de palesar les desavinences entre les activitats agroramaderes i les activitats relacionades amb la conservació d'espais naturals protegits.

Evidenmnet, no és una tensió exclusiva del Pallars, tot i que al Pallars sí que hi trobem una sèrie de trets que la fan de gran interès: es tracta d'una regió amb una tradició agrícola, i sobretot ramadera, molt i molt important, i encara avui en dia roman com una de les àrees on la ramaderia té un pes major de Catalunya i també pel conjunt de l'estat espanyol; també l'entorn muntanyós confereixen un caire particular a la tensió entre ramaderia i conservació,

[♦] Departament de Ciència Animal i dels Aliments, Grup de Recerca en Remugants, Facultat de Veterinària, Universitat Autònoma de Barcelona, 08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès). Telf. 935811496.

doncs degut a les dificultats orogràfiques i climàtiques, que indefectiblement acompanyen les contrades muntanyenques, l'establiment humà ha estat dificultós així com també el procés d'industrialització, tot plegat ha fet que trobem un entorn d'un gran valor natural però a la vegada molt lligat a una ramaderia molt adaptada a les condicions particulars i d'un caire molt tradicional i poc productivista.

Sembla doncs que agricultura i conservació, a les zones de muntanya es troben més aprop que mai, malgrat les desavinences, que els darrers anys s'han traduït, per exemple en conflictes com a conseqüència dels danys dels porcs senglars i els cabirols als prats de dall i horts, la depredació de cries per parts de l'àguila daurada o l'ós, etc.. D'aquí la conveniència d'estudiar la importància de la ramaderia de muntanya per a la conservació de la biodiversitat.

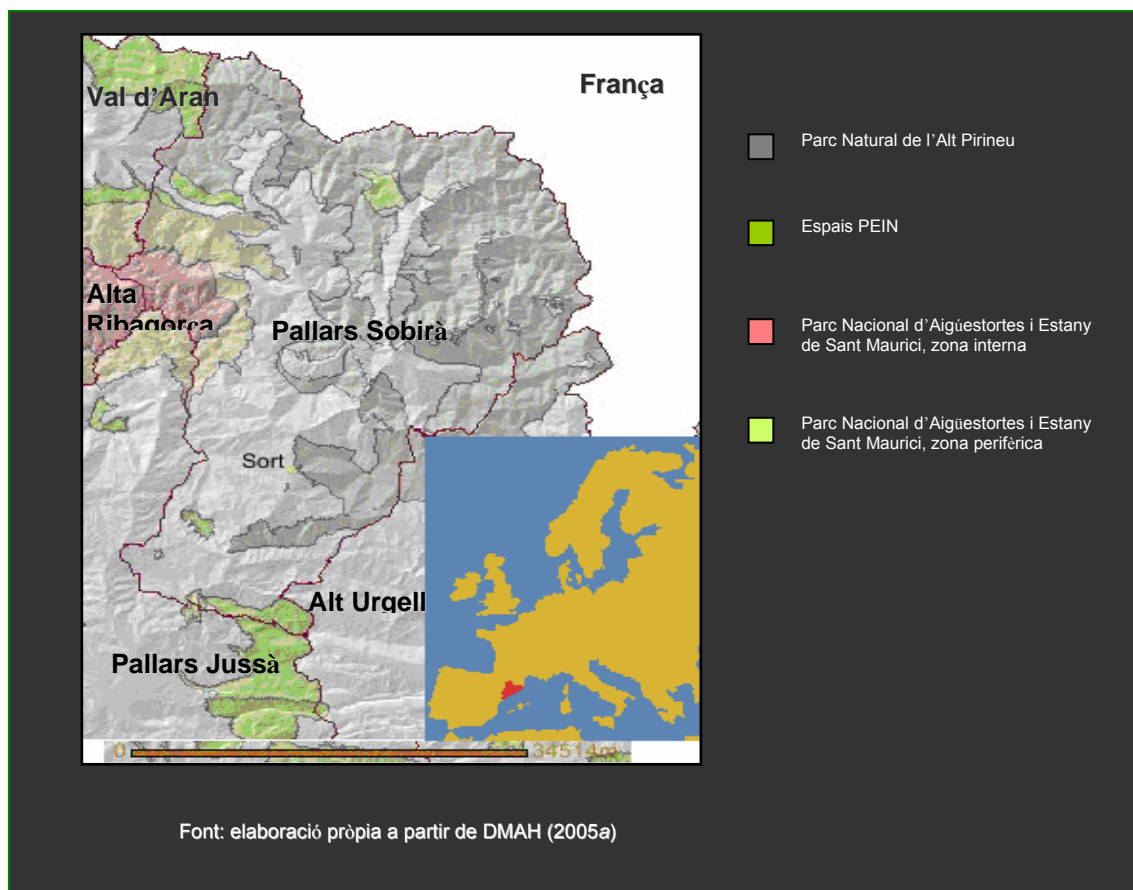
La hipòtesi de partida d'aquest treball és que la sinergia que genera un major grau d'integració entre la conservació d'espais naturals protegits i la ramaderia de muntanya reforça ambdós usos. Malgrat les desavinences, sembla que una aliança entre ambdues activitats podria ésser beneficiosa per tal de fer front a tendències que en l'actualitat totes dues pateixen, com l'abandonament de vessants i la intensificació dels fons de vall.

Així doncs, a les primeres seccions d'aquest informe recordem el marc geogràfic de l'estudi, presentem breument la ramaderia de muntanya i esmentem els principals antecedents històrics a la comarca respecte l'activitat agroramadera i l'activitat de conservació d'espais naturals protegits. Tot seguit considerem els objectius principals de l'estudi, per a continuació comentar també el marc conceptual. Més endavant presentem la secció de material i mètodes on desglossem també els tres estudis que s'han dut a terme, que són els apartats que segueixen: I) Caracterització de les explotacions ramaderes de l'entorn del Parc Natural de l'Alt Pirineu al Pallars Sobirà; II) Efectes de l'abandonament de l'activitat agroramadera sobre la diversitat botànica de prats de dall de muntanya; i finalment III) Lo rural en disputa. Els discursos rurals als voltants del Parc Natural de l'Alt Pirineu al Pallars Sobirà.

Marc geogràfic

El marc geogràfic en el què emplacem l'estudi es situa als voltants del PNAP. Malgrat que el PNAP es troba a cavall entre les comarques de l'Alt Urgell i el Pallars Sobirà, ens centrarem en el Pallars Sobirà per tal d'agilitzar l'obtenció i el maneig de les dades. Cal remarcar que el Pallars Sobirà concentra gairebé el 89% de la superfície del parc (DMAH 2005b). Val a dir que, pel que fa a la ramaderia, el tarannà d'ambdues comarques és força similar. Es tracta de dues comarques amb característiques i estructura similars: baixes densitats de població; caràcter pirinenc; importància del sector primari, i del turisme els darrers anys; cert aïllament respecte els centres industrials i polítics; etc. D'alguna manera doncs això permet concebre que bona part de les discussions i apunts que sorgeixin durant aquest estudi siguin també de rellevància per a l'Alt Urgell.

Figura 1. Espais Naturals Protegits de la comarca del Pallars Sobirà.

El territori del Pallars Sobirà el vertebrava el riu Noguera Pallaresa. Els seus diversos afluents esculpeixen les diferents regions de la comarca: a dalt de tot al Nord hi trobem la Vall d'Àneu, amb les valls secundàries de la Bonaigua i més al Sud la d'Espot; les valls de Cardós i Farrera resten cap al Nordest; la Ribera de Sort al bell mig de la comarca; la Vall d'Àssua a la meitat occidental; al Sud, la Ribera de Gerri que vetlla les portes del Congost de Collegats que menen cap a l'altre Pallars.

El Pallars Sobirà és amb 1.290 km² una de les comarques més grans de Catalunya però, a la vegada, n'és una de les més despoblades amb 6.666 habitants (Idescat 2005a). No obstant, a l'estiu i durant uns quants caps de setmana a l'any, aquesta població es multiplica ben bé per quatre o per cinc. Antuvi comarca que vivia de l'agricultura i la ramaderia, el Pallars Sobirà s'intenta sobreposar a la crisi de la ramaderia bo i aferrant-se a un turisme de ciutat assedegat de natura, romànic, esports d'aventura i esquí. Aquest recent boom turístic ha accelerat el procés de terciarització de l'economia pallaresa i també ha suposat un impuls extraordinari pel sector immobiliari, que ja ha esdevingut el segon sector en importància de l'economia pallaresa, per sobre de l'agricultura (Idescat 2005b).

El marcat caràcter pirinenc de la comarca ha suposat un condicionant ineludible al qual s'han hagut d'adaptar els habitants del Pallars Sobirà, però a la vegada els ha dotat d'una especial idiosincràsia i d'una gran reserva de recursos naturals, que de sempre han estat la base de l'economia pallaresa. Ja sigui la ramaderia, la indústria o bé les activitats turístiques, totes aquestes activitats estan molt íntimament lligades a la important reserva de recursos naturals de la comarca. Fruit també d'aquest elevat contingut en recursos naturals del Pallars Sobirà n'és el fet que bona part de la seva superfície és regulada per alguna figura de protecció d'espais naturals (Figura 1).

La ramaderia de muntanya i la conservació d'espais naturals

La ramaderia extensiva de muntanya és la mena de ramaderia que amb modificacions més o menys importants s'ha practicat als Pirineus des que els primers pobladors s'hi assentaren en comunitats sedentàries. És un tipus de ramaderia adaptada a les dures condicions de muntanya, en aquest cas: sòls pobres i prims; pendents pronunciats, doncs el 90% de la superfície de la

comarca té pendents superiors al 20% (Matei i Llevadot 1983, p. 97); pluges irregulars; i, degut a l'orografia abrupte i el fet de trobar-se al límit septentrional del clima mediterrani (Fillat et al. 1993, p. 15), una varietat climàtica molt important, escalonada altitudinalment, que oscil·la des de fons de valls acollidors

fins a cims d'hiverns llargs i rigorosos. S'hi dona a més el fenomen de l'*ombra pluviomètrica* (Observatori Meteorològic de Sort 2005) que provoca que el fons de les valls rebin menys precipitació que els voltants muntanyosos, com a conseqüència de la barrera que suposa el relleu muntanyós pels fluxos plujosos. Al fons de les valls, la pluviositat és moderada, d'entre 600 i 800 mm anuals, al llindar de les característiques de la Catalunya seca. A muntanya, les pluges hi són abundants, amb valors que ronden els 1.500 mm anuals a 2.000 mm d'altura (Matei i Llevadot 1983, p. 98). Cal tenir en compte, a més a més, que els màxims pluviomètrics, a diferència del que és més habitual al clima mediterrani, es troben a l'estiu¹. Tot plegat provoca que aquesta sigui una zona on l'agricultura presenta rendiments baixos, i l'únic recurs destacable sigui el potencial farratger dels prats alpins des d'abril-maig fins a Tots Sants, bo i

¹ Limitant-nos a Europa i les zones veïnes de l'Àfrica del Nord, Vigo (1976, p. 4) diu que hom pot distribuir les serralades que s'hi troben en dues sèries: les muntanyes alpines, *higròteres*, representades de manera típica pels Alps; i altes muntanyes mediterrànies, de tipus *xeròter*, que tenen el seu exemple clàssic en l'Atlas. Mentre les muntanyes xeròteres es caracteritzen per presentar un mínim de pluviositat durant l'estiu, les muntanyes higròteres sovint l'estiu és l'època més plujosa. En aquest sentit cal tenir en compte que el Pirineu és una serralada alpina.

aprofitant les temperatures més suaus i les pluges d'estiu. D'aquí que l'activitat primària més profitosa i més adaptada als condicionants del Pallars hagi estat al llarg de la Història la ramaderia transhumant. Una ramaderia que es caracteritza en l'actualitat per l'aprofitament de les pastures comunals dels prats alpins durant l'estiu i per la manca de recursos herbacis a l'hivern, que es pal·lia amb fenc i *peixiu*² de prats de dall i de conreus farratgers de la comarca (transterminància o transhumància altitudinal³) o el trasllat del ramat cap a pastures de la conca de Tremp, de l'Urgell, de Llitera (transhumància d'hivern⁴), a més d'alguns subministraments addicionals de concentrat. L'objectiu final d'aquesta ramaderia avui en dia és la carn. Així, es duu a terme la cria de vedells (de raça Bruna fonamentalment), *pollins* (poltres, de raça Hispà-Bretó) i la cria i engreix de *corders* (xais, de raça Xisqueta o bé creuats amb races *franceses*). La propagació els darrers anys de marques de qualitat ha impulsat l'engreix de vedells, no obstant aquesta continua sent una pràctica poc habitual a la comarca, que generalment cria i ven a engreixadors, excepte en el cas de les ovelles. Pel que fa als cavalls tampoc ningú engreixa encara, tot i que sembla que en un futur proper es començarà a realitzar.

Al Pallars Sobirà hi trobem les dues úniques races equines autòctones reconegudes de Catalunya, l'Hispà-Bretó (també coneguda com cavall hipermètric) i el ruc català; dues de les tres races bovines autòctones reconegudes de Catalunya, la Vaca Pallaresa i la Vaca Bruna dels Pirineus; i una de les tres races ovines autòctones reconegudes de Catalunya, l'Ovella Xisqueta (DCAA 2005). Totes aquestes races, excepte la Vaca Pallaresa, estan reconegudes al Catàleg Oficial de Races de Bestiar d'Espanya, a l'annex del Real Decreto 1682/1997 i al de la seva actualització Orden APA/661/2006. Totes aquestes races autòctones estan sent estudiades per la Unitat de Genètica del nostre departament, el Departament de Ciència Animal i dels Aliments. A aquest grup hi podríem afegir també el Gos d'Atura Català, raça canina reconeguda pel Real Decreto 558/2001 que regula les organitzacions de criadors de gossos de raça.

² Hi ha dues menes d'aprofitaments dels prats de dall: per una banda l'obtenció de fenc, que és l'herba seca que s'obté després del *dall* (primera segada, normalment bo i aprofitant les pluges de primavera) i del *redall* (una altra segada que es duu a terme en anys de pluja o en prats de reg, generalment cap a finals d'estiu); i per l'altra, el *peixiu* o *rebàs* que és un pasturatge del prat de dall tot aprofitant brotades de l'herba més minses que es produeixen cap a la tardor.

³ La *transterminància* o transhumància altitudinal consisteix en desplaçaments curts, de tipus vertical, a l'interior d'una mateixa vall o comarca (Roigé 1995; a Pèlachs 2004, p. 274).

⁴ La transhumància d'hivern implica que els ramaders ubicats prop de les pastures d'estiu desplacen la ramada cap a pastures d'hivern de la plana (Roigé 1995; a Pèlachs 2004, p. 274). Pràcticament ha desaparegut aquesta mena de transhumància, i només un grapat de ramaders la continuen duent a terme a la comarca.

La tradició ramadera del Pallars Sobirà és molt remarcable. El 9,9% de la població ocupada de la comarca es dedicava a l'agricultura l'any 2001 (Idescat 2005b), mentre que només un 2,46% ho feia en el conjunt de Catalunya (Idescat 2005c). Però no ho és menys de destacable la proliferació d'espais naturals protegits. Al Pallars Sobirà hi trobem el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici (PN), que és l'únic parc nacional que hi ha a Catalunya; i també el parc natural més extens de Catalunya, que és el Parc Natural de l'Alt Pirineu amb quasi 70.000 ha (DMAH 2005b). A més a més, es tracta de la comarca de Catalunya amb més superfície PEIN⁵ amb gairebé 65.000 ha (DMAH 2005b). Sembla doncs prou raonable considerar com interrelacionades aquestes dues grans vocacions de la comarca. I així ho fa la Directiva Hàbitats 92/43/CEE i la xarxa europea d'espais naturals protegits Natura 2000, que se'n deriva, que consideren les pastures permanents de l'estatge alpí i els prats de dall com *hàbitats naturals d'interès comunitari*⁶. S'entén que aquests dos ecosistemes contenen una elevada riquesa biològica que només pot ésser conservada mitjançant la pràctica continuada de l'activitat ramadera. En aquest mateix sentit també es postula el Parc Natural de l'Alt Pirineu en el Decret 194/2003 de declaració del parc:

“En aquest territori, el vincle existent entre els valors culturals, l'activitat econòmica i els valors naturals ha de portar a un tractament conjunt i integral del patrimoni. Mostra d'aquesta relació són les activitats tradicionals lligades al sector primari i l'existència secular d'un aprofitament ordenat dels recursos naturals (la ramaderia i l'aprofitament de pastures, els prats de dall, les bordes, els camins ramaders, la silvicultura, el carboneig, etcètera), que és el que ha fet possible el modelat, la pervivència i la conservació tant dels valors ecològics com del paisatge que es pretén conservar.”

⁵ El Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN) és una xarxa d'espais naturals protegits que l'any 1992 fou establert mitjançant el Decret 328/92 de la Generalitat de Catalunya. Engloba una quarta part del territori català.

⁶ Els hàbitats naturals d'interès comunitari es troben a l'annex 1 de la directiva hàbitats. La directiva els defineix com aquells hàbitats naturals que compleixen alguna de les següents característiques: (1) estan amenaçats de desaparició en la seva àrea de distribució natural a la Unió Europea; (2) tenen una àrea de distribució reduïda a causa de la seva regressió o a causa de tenir una àrea reduïda per pròpia naturalesa; i (3) són exemples representatius d'una o diverses de les sis regions biogeogràfiques que trobem a la UE, és a dir l'alpina, l'atlàntica, la boreal, la continental, la macaronèsica i la mediterrània.

Antecedents

L'entorn que avui en dia admirem i que ha meregut la declaració del Parc Natural de l'Alt Pirineu, i l'establiment d'altres figures de protecció d'espais naturals, és fruit d'un llarguíssim procés de cohabitació que durant els darrers mil·lennis ha

anat modelant el paisatge a través de diferents menes d'explotació dels recursos naturals, ja fos ramaderia, agricultura, mineria de ferro (farga catalana), explotació forestal, caça, pesca, producció d'energia hidroelèctrica, turisme, etc. No ens trobem doncs davant d'una regió d'elevat valor ecològic per la manca d'intervenció humana, malgrat que l'evident baixa densitat de població predisposi a insinuar-ho. Ans al contrari, doncs el grau d'antropització ha estat considerable. Així mateix ho palesa Gómez Pantoja (2001; a Esteban et al. 2003, p. 237) quan afirma respecte les ramaderies transhumants, com és el cas de la ramaderia extensiva de muntanya que ens ocupa, que "lejos de ser el último residuo nomádico en sociedades sedentarias, constituyen la solución pastoral de las economías agrarias altamente desarrolladas, ya que es necesario regular y vigilar el movimiento de pastores y rebaños, requieren fuertes inversiones a medio plazo y una cierta demanda especulativa para sus producciones".

A més, estudis arqueològics recents (Gassiot 2005, pp. 5-6), duts a terme al Pallars Sobirà, han trobat evidències de presència humana a aquestes contrades d'una antiguitat propera als 6.000 anys. Aquests mateixos estudis semblen confirmar que l'aprofitament de pastures d'estiu d'alta muntanya és una activitat que s'ha dut a terme als Pirineus des d'èpoques prehistòriques. En un principi aquelles comunitats es refugiaven en petites cavitats naturals. Més

endavant, tingué lloc una nova intensificació de les pràctiques agroramaderes, com a conseqüència d'un augment demogràfic a l'època feudal. Del segle XI endavant sembla que es difongué un major ús d'estructures fetes amb pedra seca: bancals, orris (munyidores per fer formatges de llet d'ovella), bordes, cabanes de pastors, llobateres, cabaneres...; que encara avui sovintegen per la comarca i n'estructuren en més o menys mesura el paisatge. Així, Cano (2003, p. 291) distingeix tres períodes d'importants desforestacions al Pirineu: (a) a l'època de la "pax" i prosperitat romana ja ens trobem les planes de les valls amb conreus, i els frondosos boscos planifolis del Pirineu desapareixen; (b) a la fi de l'Edat Mitjana les millors solanes de les nostres muntanyes són utilitzades com a pastura d'abundants ramats d'ovelles; i finalment (c) a la meitat del segle XIX, coincidint amb la major població del Pirineu i amb les seves majors necessitats alimentàries i energètiques, tant els fons de vall com les solanes i les obagues de les valls pirinenques es troben molt desforestades.

La història a la comarca de les pràctiques agroramaderes així com també de la conservació d'espais naturals protegits és llarga i complexa. El passat d'agroramaderia extensiva és un fet definitori del conjunt de les terres pirinenques. No obstant, al Pallars Sobirà és on aquestes pràctiques continuen més vigents de tot el Pirineu català, conjuntament amb l'Alta Ribagorça, l'Alt Urgell i el Pallars Jussà. Malgrat haver sofert alguns canvis, les pràctiques ramaderes és molt probable que no siguin gaire diferents en essència de les que es duïen a terme un bon grapat de segles ençà, ja que la clau continua sent l'aprofitament del potencial farratger dels prats alpins mitjançant una dinàmica transhumant.

En el darrer segle la història de la ramaderia extensiva de muntanya sembla haver entroncat amb una tendència que des de la declaració del Parc Nacional de Yellowstone als Estats Units d'Amèrica no ha parat de créixer arreu: la conservació d'espais naturals protegits. En l'actualitat, el Pallars Sobirà té més d'un 70% del seu territori sota alguna figura de protecció d'espai natural, ja sigui: parc nacional, parc natural o zona PEIN. Al quadre que segueix a continuació presentem els principals fets que han marcat l'evolució

tant de la ramaderia extensiva de muntanya com de la conservació d'espais naturals protegits a la comarca.

Breu cronologia de la coevolució durant el segle XX de l'agroramaderia i la conservació de la biodiversitat al Pallars Sobirà

1860	La població al Pallars Sobirà és de 20.112 persones (Sabartés i Guixés 1998, p. 21). És el màxim històric. És una tendència general a tot el Pirineu. Aquest fet provoca gran desforestació, tant al fons de vall com a les solanes i obagues.
1872	Declaració del Parc Nacional de Yellowstone als Estats Units d'Amèrica, el primer espai natural protegit del món pels seus valors naturals. L'any 1861 s'havia protegit el bosc de Fontainebleau al costat de Paris pels seus valors pictòrics.
Finals del segle XIX	La pràctica de l'agroramaderia tradicional basada fonamentalment en conrear camps de cereals i menar ramats d'ovelles transhumants, que peixen a l'estiu a les pastures d'alta muntanya i a l'hivern als rostolls dels camps de cereals de les terres baixes i la plana, entra en crisi. De 1860 a 1900 el Pallars Sobirà perd el 35,41% de la població, és a dir, 7.122 persones (Sabartés i Guixés 1998, p. 106).
1903	Arribada de la carretera a Sort. El 1919 arriba a Esterri d'Àneu. El port de la Bonaigua s'obre el 1924. La carretera substitueix l'antic camí de ferradura (Sánchez i Vilanova 2005, p. 26).
Començaments de segle	Extinció del llop al Pallars Sobirà (Esteban et al. 2003, p. 358).
1916	Aprovació a Espanya de la Ley de Parques Nacionales.
Primera meitat de segle	La ramaderia d'ovelles va evolucionant des d'una etapa tradicional de poca especialització (producció de fems, llana, formatge i carn) cap a una altra dirigida a la producció de carn.
1917-1920	Gran increment de la ramaderia de mules i cavalls per tal de cobrir la creixent demanda d'animals de força des de l'horta valenciana i des de la vall de l'Ebre, on s'estan rompent noves terres (Fillat et al. 1993, p.16). Aquest procés venia produint-se ja des dels segles XVII i XVIII, lligat a les fargues i a d'altres menes de comerç (Esteban et al. 2003, p. 298). Aquests animals de tir es recreaven amb herba i no eren transhumants. Important acceleració de la tendència de substituir camps de cereals per prats de dall. Possiblement es dona també un increment del vaquí. Tot plegat sembla anar en detriment de la ramaderia tradicional d'ovelles.
1948	Darrer ós mort al Pallars Sobirà (Casanova 1996, pp. 112).
1950s	Arribada de les empreses hidroelèctriques a la comarca, principals inductores de les transformacions socioeconòmiques modernes.
1955	Creació del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, a cavall entre les comarques del Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça. És el primer i únic parc nacional que hi ha Catalunya.
1955-1960	Etapa d'acceleració del procés d'industrialització. La fabricació de tractors (Fillat et al. 1993, p. 16), la mecanització del camp en general (Matei i Llevadot 1983, p. 104), i la millora de la xarxa viària (Esteban et al. 2003, p. 299) significa l'inici de la desaparició de la ramaderia extensiva especialitzada en la cria de mules i cavalls com animals de tir. Substitució del policultiu de subsistència de cereals, llegums i <i>trufes</i> (patates) pel monocultiu de mercat (cultius farratgers). Forta davallada de la transhumància d'hivern, bàsicament ovina; i, en menor mesura, també de la transhumància altitudinal (Esteban et al. 2003, p. 290). Es generalitza la substitució de camps de cereals per prats dall. La superfície de prats de dall creix i aquest cop per satisfer la cria de vaquí de carn, que conviu amb la cria de pollins per carn i la cria i engreix de corders.
1970s	La millora de la xarxa frigorífica possibilita l'increment del vaquí de llet. Substitució de les vaques d'aptitud mixta per d'altres especialitzades en la producció lletera, fonamentalment Frisona (Fillat et al. 1993, p. 16). Degut al major temps d'estabulació i als requeriments nutricionals dels animals que implica la producció lletera, la superfície destinada a prat de dall segueix augmentant.
Entre 1960 i 1991	Emigració massiva cap a les àrees més industrialitzades de Catalunya. El 50,72% de la població de 1960 ja no hi és el 1991, en què es registra el mínim poblacional dels darrers segles amb 5.046 habitants (Sabartés i Guixés 1998, p. 106). Els boscos es troben altre cop com abans de les importants desforestacions del segle XIX: sense boscos als fons de les valls, pastures a les solanes i boscos a les obagues (Cano 2003, p. 291).
1987	Espanya entra dins la Unió Europea. Com a conseqüència de les limitacions tecnològiques, geogràfiques i climàtiques, les explotacions ramaderes del Pirineu no poden competir amb les produccions lleteres de països del nord d'Europa, tot i les subvencions. Crisi de la ramaderia, en especial la ramaderia de vaquí de llet. Transformació altre cop cap a la cria de vaquí de carn. Fet que afavoreix la recuperació de la raça Bruna.
1990s	Important creixement del turisme a la comarca, especialment relacionat amb esports d'aventura. Terciarització de l'economia del Pallars Sobirà. La població es recupera. L'any 2004 és de 6.666 habitants (Idescat 2005a).
1992	S'aprova el Decret 328/92 de la Generalitat de Catalunya que crea i regula la figura del Pla d'Espais d'Interès Natural que declara gairebé el 50% del territori del Pallars Sobirà com espai d'interès natural.
1997	Inici del programa de reintroducció d'òssos entre França, Espanya i Andorra. Queden 5 óssos autòctons del Pirineu occidental i acaben d'arribar dues femelles i un mascle d'Eslovènia. Els plantígrads a Catalunya es troben principalment per la Val d'Aran i el Pallars Sobirà.
Tombant de segle	Propagació de marques de qualitat, com la indicació geogràfica protegida "Bruna dels Pirineus" i la ramaderia ecològica. Sembla que els cavalls i les vaques s'adapten millor a aquest tendència que les ovelles. Impuls a l'engreix tant vaquí com equí.
2003	S'aprova el Decret 194/2003 de la Generalitat de declaració del Parc Natural de l'Alt Pirineu, a les comarques del Pallars Sobirà i l'Alt Urgell. Es tracta del parc natural més extens de Catalunya amb gairebé 70.000 ha.
2004	Inauguració a Llessui del Museu del Pastor. Mostra de la crisi de la ramaderia i molt especialment de la cultura de pastor i la ramaderia d'ovelles.

Justificació dels objectius

Malgrat el reconeixement per part del PNAP de la importància de la centenària tradició ramadera a l'entorn natural que pretén conservar, que ja fa expressa a la mateixa declaració del parc, la relació entre ramaderia i espais naturals protegits continua sent conflictiva. Els ramaders sovint mostren el seu malestar pel seguit de restriccions que implica el fet de viure i treballar dins o a prop d'un espai natural protegit; així com també per algunes interaccions desafortunades entre els costums de determinades espècies salvatges (algunes d'elles reintroduïdes) i l'activitat agroramadera, ja sigui: depredació de vedells, pollins i corders per part de l'ós (*Ursus arctos*) o l'àguila daurada (*Aquila chrysaetos*); destrosses d'infraestructures ramaderes i danys a prats de dall, conreus farratgers i jardins per part del porc senglar (*Sus scrofa*) i ungulats com el cabirol (*Capreolus capreolus*), el cérvol (*Cervus elaphus*) o la daina (*Dama dama*); transmissió de malalties entre animals salvatges i domèstics degut a què durant molts mesos comparteixen hàbitat, sobretot a l'estiu; accidents de trànsit per col·lisió amb animals salvatges, etc. No obstant, tant la ramaderia extensiva com la conservació d'espais naturals protegits comparteixen alguns interessos com és el cas, per exemple, de la preocupació per la tendència, que sembla és força general en les zones de muntanya europees i també al Pallars Sobirà, d'intensificació dels fons de les valls i abandonament dels vessants i capçaleres (Fillat 2003a, p. 8).

Com a objectiu general es pretén cercar punts d'unió entre la conservació i la ramaderia extensiva d'acord amb Fillat (2003b, p. 314) que destaca com els prats de dall i les pastures de muntanya es troben al límit entre l'activitat agroramadera i altres ecosistemes no tan intervinguts per l'acció humana. Podem doncs considerar-los adequats per a la producció farratgera a la vegada que també per a la conservació d'espais d'interès natural:

“Los prados se pueden definir como comunidades herbáceas seminaturales en las que el hombre interviene principalmente con la siega primaveral y controlando el pastoreo de sus animales domésticos. Para los pastos de montaña, el aprovechamiento se

hace a diente por ganado que convive a menudo con otros herbívoros salvajes, y cabría considerarlos casi como comunidades herbáceas naturales. En ambos casos, constituyen unas explotaciones frontera entre las tierras de actividad agraria normal y otros ecosistemas no tan intervenidos, por lo que pueden verse simultáneamente como adecuadas para la producción y también para la conservación."

De la mateixa manera Matei i Llevadot (1983, p. 103) destaca que no ve de nou que les famílies ramaderes hagin de complementar les seves rendes amb d'altres activitats, com és el cas en l'actualitat⁷ en què bona part dels ramaders no ho són a temps complert i a part de menar ramats menen altres negocis, com residències casa de pagès o es dediquen a la construcció:

"(...) l'explotació agrària i ramadera estricta sempre ha estat insuficient per a mantenir la població del Pallars Sobirà, i ha calgut recórrer a ingressos externs a l'agricultura. Quan les fargues van funcionar, els treballs que generaven al bosc i el tragí del mineral, el carbó o el ferro permetien d'obtenir ingressos complementaris a l'explotació agrària. Arran del tancament de les fargues, i abans ja en els indrets que eren fora del seu àmbit d'influència, les migracions temporeres a l'hivern, quan la feina a la comarca escassejava, cap al sud de França per treballar (...)tenien la mateixa funció."

Així doncs, la hipòtesi de partida d'aquest projecte és que un major grau d'integració de les dues activitats podria ser beneficiós per ambdues. Per una banda, una ramaderia extensiva forta i amb molts ramaders podria garantir una conservació més efectiva del paisatge, la bellesa i diversitat del qual han provocat l'existència de les diferents figures de conservació; mentre que, a la vegada, una activitat de conservació basada en una extensa xarxa d'espais naturals protegits, que valori convenientment tot el seguit de plusvàlues que la ramaderia extensiva de muntanya genera per a la societat, més enllà de la producció de carn, podria permetre a aquestes explotacions, que de cap

⁷ Gairebé un 28% dels titulars de les explotacions agràries del Pallars Sobirà complementen la seva renda amb altres activitats econòmiques (Idescat 2005d).

manera poden competir en quantitat amb les granges intensives (ja siguin de la Catalunya Central o del Nord d'Europa), continuar sent viables econòmicament.

Per tal de considerar aquesta hipòtesi plantegem, com s'esmenta al títol mateix, avaluar la importància de la ramaderia extensiva de muntanya per a la conservació de la biodiversitat. Els objectius concrets del projecte són els següents:

Objectius

- (1) Caracteritzar l'activitat ramadera extensiva a l'entorn del PNAP (Pallars Sobirà)
- (2) Detectar els punts crítics per assolir majors graus d'integració entre la ramaderia extensiva de muntanya i la conservació d'espais naturals protegits (el cas concret del PNAP al Pallars Sobirà)

Marc conceptual

Les actuals pastures de muntanya es troben en gran mesura en terrenys guanyats a antics boscos. Els prats de dall es troben en parcel·les que en anterioritat foren fonamentalment conreats com camps de cereals. Però, no només és el paisatge físic el que ha anat canviant. Com s'entreveu en el fragment de la novel·la del Pep Coll de més avall, que descriu una escena del Pallars dels anys 50, les actituds i perspectives vers el paisatge també han evolucionat. En aquest cas, els prats de dall de ser vistos com espais erms i inútils al no llaurar-se, de mica en mica passaren a ser considerats espais clau pel bon funcionament de l'economia ramadera extensiva de muntanya, i més endavant fins i tot se'n destacaria el valor ecològic, per la biodiversitat que emparen. Tant les percepcions i les actituds de les persones vers l'entorn natural, com el mateix entorn natural, han anat canviant conjuntament. Com

la capacitat de les gramínies de sobreviure després d'ésser pescudes i la capacitat de l'herbívor de digerir la fibra, l'entorn natural i la percepció de l'entorn natural coevolucionen.

“Ja es veia venir el canvi de conreu. Els entesos en agricultura ja ho deien feia anys que el blat no estava fet per a aquest país tan fred i humit; que al ser tan alt, les espigues no granen prou bé i a l'hora de la collita només s'arreplega palla, i que, per tant, totes les valls del Pirineu haurien de ser prats de pastura per al bestiar. Però la gent del país eren pastats a l'antiga. Cada tardor tenien per costum llaurar la terra, colgar-hi confiadament les llavors per veure poc després com el grill rebentava la crosta. I encabat, a carregar-se de paciència durant nou o deu mesos, esperant que el sembrat pugés, les espigues granessin i arribés el moment de la sega. Ho havien fet així durant segles i no sabien viure d'altra manera que esgarrapant la terra amb l'arreu i guaitant els núvols. Els semblava que si no collien blat no menjarien pa. No veien que amb un vedell gras que venguessin cada temporada, amb un de sol, podien comprar al forn de la Pobleta tot el pa que necessitessin al llarg de l'any, sense haver-se d'escorronar arrepenjats a l'esteva de l'arreu, ni embrutar-se les mans amb els terrossos.(...) Joan no en volia sentir parlar de canviar el blat per les pastures. Per a ell, un camp de pastura (un prat on l'herba hi medra sense que ningú no la hi sembri) era com un tros de terra erma. L'home, al veure les millors finques de tocar del poble convertides en prats, no podia evitar una queixa: ‘Malaguanyada terra, redéu!’”

Coll, P. (1997) El segle de la llum, pp.288-289 (Barcelona: Editorial Empúries)

Ens trobem en un entorn canviant on hi conflueixen tant visions oposades (turistes, ramaders, administració, conservacionistes, etc.); com inèrcies socioeconòmiques divergents, sotmeses a factors tan interns com externs (terciarització de l'economia, abandonament del medi rural, subsidis agraris de la UE, creació de diferents figures de protecció d'espais naturals, immigració atreta per l'expansió del sector serveis i la construcció, emigració de gent jove amb estudis universitaris, etc.); i processos ecològics dinàmics (abandonament de vessants, introduccions i reintroduccions d'espècies, etc.), hem cregut doncs oportú utilitzar un marc conceptual avesat a reflexionar en ambients de complexitat per tal d'analitzar la relació entre la ramaderia extensiva de muntanya i la conservació al cas concrets de l'entorn del PNAP. Com ja comentarem a l'informe dels 6 mesos, duem a terme una avaluació ambiental integrada, que no és més que analitzar la qüestió de recerca des de diferents caires a fi de ser capaços de copsar el màxim nombre de matisos possible per tal d'informar una gestió ambiental coherent.

“Una avaluació integrada és un procés multi o interdisciplinari d’estructuració de coneixements de diverses disciplines científiques de manera que tots els aspectes rellevants del problema social en qüestió són considerats en funció de la seva coherència mútua a fi d’informar el procés de presa de decisions”

International Centre for Integrative Studies (ICIS) (1999) “*Integrated Assessment. A bird’s eye view*”, p. 2. Guia introductòria preparada per a l’Escola d’Estiu Europea “Puzzle solving for policy: tools and methods for integrated assessment”, 30 d’agost – 17 de setembre (Maastricht)

Material i mètodes

Així doncs, per tal de posar en pràctica l’avaluació ambiental integrada en la qüestió que ens ocupa, analitzem la relació entre la ramaderia extensiva de muntanya i la conservació des dels angles de les tres dimensions clàssiques: (a) dimensió econòmica; (b) dimensió sociocultural; i finalment (c) dimensió ecològica.

Per a considerar la dimensió econòmica (a) es duu a terme una caracterització de l’estat actual de la ramaderia extensiva als encontorns del PNAP, mitjançant la realització d’entrevistes estructurades a una mostra representativa dels ramaders que tenen propietats i/o bestiar dins els límits del

PNAP o del PN. L’entrevista s’ha dut a terme a 59 ramaders, i donat que a l’entorn del PNAP i PN hi feinegen vora 250 ramaders, la mostra seleccionada representa més d’una cinquena part de la població.

Dimensions de l'Avaluació Ambiental Integrada:

(a) Dimensió Econòmica

- Caracterització ramaderia mitjançant enquesta a 59 ramaders amb alguna propietat o bestiar dins el PNAP o el PN (els apartats 1, 2, 3, 4, 5 i 6 de l'enquesta). Cal recordar que aquesta mostra representa un xic més de la cinquena part dels ramaders amb propietat o bestiar dins els límits del PNAP o PN (250 ramaders)

(b) Dimensió sociocultural

- Es considera mitjançant els apartats de l'enquesta que avaluen la predisposició dels ramaders front la conservació (Espais naturals i mesures agroambientals, i Conflictes amb fauna)
- Dues tongades d'entrevistes a personatges clau (20 +20) que s'han analitzat bo i seguint les prescripcions de la 'Metodologia Q'

(c) Dimensió ecològica

- Es considera mitjançant els apartats de l'enquesta que avaluen com la realització o no de certes pràctiques agroramaderes influeixen l'entorn natural (Prats de dall, Vigilància dels ramats, i Espècies d'interès especial)
- Recerca sobre la influència de les orientacions ramaderes i l'abandonament en els prats de dall, mitjançant la realització de transectes botànics d'intercepció lineal i el càlcul de l'Índex de Biodiversitat de Shannon.

A fi de tenir en compte la dimensió sociocultural (b), afegim uns subapartats a l'entrevista per avaluar la disposició dels ramaders front la conservació, bo i fent èmfasi especial amb la seva relació amb el PNAP, les mesures agroambientals i les interaccions desafortunades amb fauna. També per a completar la consideració de la dimensió sociocultural duem a terme un seguit d'entrevistes a actors clau amb l'objectiu de fer emergir les principals postures i punts de vista respecte la relació entre ramaderia extensiva de muntanya i conservació. Aquestes ens ajudaran també a considerar no només com la ramaderia percep la conservació, sinó també com la conservació percep la ramaderia.

Finalment manca la consideració de la dimensió ecològica (c), és a dir, com les pràctiques agroramaderes influeixen, condicionen l'entorn natural. Com a conseqüència de limitacions òbvies de temps i personal, ens vam declinar per considerar només una petita secció d'aquesta influència, és a dir unes

Ramaderia per a la Conservació & Conservació per a la Ramaderia
-Informe final, abril del 2007-

pràctiques agroramaderes concretes, com són el cas de péixer els prats de dall de secà amb vaques, ovelles, cavalls o bé prats de dall abandonats (que ja no es dallen). A més a més, a fi de completar la consideració de la dimensió ecològica hem afegit tres subapartats a l'entrevista amb l'objectiu d'avaluar si els ramaders duen a terme o no certes pràctiques agroramaderes que són de vital importància per a la conservació de certs hàbitats i espècies que són de prioritari interès per al PNAP.